

Odunpazarı Evlerinin Kültürel Miras Açısından Değerlendirilmesi: Şakirler Sokak Örneği

Elif Merve YILMAZ^{1,*}, Mine ULUSOY²

¹Selçuk Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Konya, Türkiye

²Selçuk Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Konya, Türkiye

* elifmerveyilmaz91@hotmail.com

ÖZET

İnsanoğlu ilk çağlardan beri barınma ihtiyacını karşılamak için çeşitli yöntemler geliştirmiş, çadırdan toplu konuta kadar birçok aşamadan geçilmiştir. Kentlerin içinde de konutlar için belli bölgeler ayrılmış, bu bölgelerde kentlinin birlikte yaşaması için imkanlar sağlanmıştır. Odunpazarı, Eskişehir'in ilk konut yerleşim bölgesidir. İlk planlandığında uzun süre şehrin merkezi olmasına rağmen zaman geçtikçe kent merkezi olma özelliğini yitirmiştir. Fakat konutların yerleşimi, sokak dokuları, kentin kültürünü anlatan özel bir yer olmasından dolayı önemini yitirmemiştir. Günümüzde sit alanı olarak ilan edilen ve korumaya alınan Odunpazarı, her yıl binlerce turist ağırlamaktadır.

Bu çalışmada, Odunpazarı bölgesinden seçilen bir sokağın analizi yapılmıştır. Şakirler Sokak, bölgenin batısında yer alan ve üzerinde yirmi beş adet konut bulunduran bir sokak dokusuna sahiptir. Kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından bu alandaki sokak dokularının, konut planların şemalarının ve cephe tipolojilerinin incelenmesi ve analiz edilmesi gerekliliği, çalışmanın kapsamını belirlemiştir. Çalışma sonucunda, sokakta bulunan konut morfolojileri grafikler halinde anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Odunpazarı evleri, Şakirler Sokak, Kültürel miras

Evaluation of Odunpazarı Houses in Terms of Cultural Heritage: The Case of Şakirler Street

ABSTRACT

Human beings have developed various methods to meet the need for dwelling since the earliest times, as many steps have been passed from the tent to residence. Within the cities there are also certain areas for housing in which the facilities for living together are provided. Odunpazarı is the first residential area of Eskişehir. Although it was the center of the city for a long time when it was originally planned, it lost its feature of being city center. But, the settlement, street dwelling have not lost its significance because it is a special place that explains the culture of the city. Today, Odunpazarı which was declared as a protected area, is hosting thousands of tourists every year.

In this study, an analysis of a street selected from Odunpazarı district has been carried out. Şakirler Street is a street texture located on the west side of the region and containing thirteen houses. In terms of sustainability of the cultural heritage, the necessity of the examining and analyzing housing plans, all features of the streets in this area and facade typologies determined the scope of the study. As a result of the study, the housing morphology in the street was explained in graphics.

Keywords: Odunpazarı houses, Cultural heritage, Şakirler Street

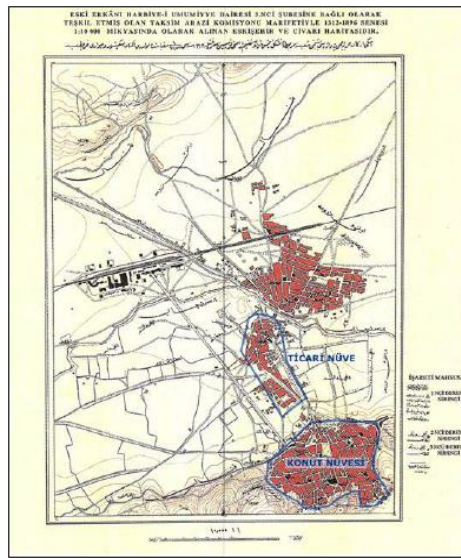
GİRİŞ

Eskişehir kentinin tarihsel sürecine bakıldığında ilk nüvenin, kentin ana nüvesi olan, güneydeki yamaçta konumlanmış, konutların yer aldığı Odunpazarı Bölgesi olduğunu görmekteyiz. Kente farklı dönemlerde gelen gezginlerin, kentle ilgili verdikleri bilgiler de bu oluşumu desteklemektedir. Örneğin 1648 yılında şehre gelen Evliya Çelebi, seyahatnamesinde iki kısımdan oluşan kentin ikametgâh bölümünün güneydeki tepenin yamaçlarında olduğunu söyleyerek, bugünkü Odunpazarı yerleşimini tariflemektedir (Ertin, 1994). Kent zamanla geliştikçe ve fiziksel sınırları yayıldıkça, Odunpazarı Bölgesi kent merkezi olma özelliğini yitirmiştir. Fakat günümüzde, bölgedeki konutların korunmuş olması sebebiyle kültür turizmine önemli katkıları olan Odunpazarı, geleneksel konut dokusuyla her geçen gün turist sayısını arttırmaktadır.

Şekil 1. Odunpazarı yerleşiminin haritadaki yeri

Odunpazarı yerleşimi, 1896 yılında hazırlanmış olan kent planında, kentin güney kesimindeki tepelik alanda konumlanmış ve kuzey yönüne doğru gelişen bir alanı kaplamaktadır (Şekil 2). İlk yerleşim alanı olarak kentte iki merkez tanımlayan kent nüvesinde (ticari nüve ve konut nüvesi), konut bölgesi ticari merkezden kopuktur. Yerleşkenin günümüzde kent merkezi ile olan bağlantısı, sonradan açılmış olan Şeyh Şahabettin Caddesi, bugünkü Kemal Zeytinoğlu Caddesi ile sağlanır. Yerleşke arazisi, Porsuk Çayı'nın güneyinde ve Porsuk'tan uzak bir konumda yer alır.

Şekil 2. 1896'da çizilerek Türk tarihinin ilk modern haritası olan Eskişehir kent plânı

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre bu yer seçiminde sulak bir yer olan aşağı alan Porsuk Çayı'nda zaman zaman meydana gelen taşmalardan, civardaki bataklıkların varlığından kaynaklanan sıtma gibi bulaşıcı hastalıklardan korunmak ve dışarıdan gelebilecek tehlikeleri kontrol edebilmek etkili olmuştur (Ertin, 1994).

Odunpazarı bölgesi günümüzde kentsel sit alanı ilan edilmesinin nedenleri şunlardır;
-Belirli bir dönemin sosyal ve kültürel özelliklerini taşıyan önemli bir belge niteliğini taşıyor olması.

-Anadolu-Türk kenti ve geleneksel Türk konut mimarisi ile yöreye özgü olduğu belirlenmiş mimari öğelerin yoğun biçimde varlığı

-Çoğunluğu tek başına önemli bir anıtsal değer taşımadıkları halde, bir arada olmaları durumunda pitoresk değer kazanmış bir grup oluşturmaları

-Kent imgesel değerlerinin çoğunluğun beğenisini kazanacak kadar yüksek olması

-Korunmuşluk derecesi ve günümüz koşullarına uygun bir kullanma elverişliliği ile koşut olan ekonomik ve işlevsel değeri

Eskişehir kentinin Türk dönemi yerleşmesi olan Odunpazarı, IECH tanımının kapsadığı çeşitli bütünlüklerden bazıları içermekte de kentsel sit alanı olarak;

-Kent tarihi çekirdeğini oluşturması,

-Anıt gruplarının varlığı

-Bir tarihsel yerleşmede, anıtlara uyumlu yaklaşım açısından önem taşıyan ve onları çevreleyen gelensek dokusu

-Fazlaca anıt değeri ya da ilginç perspektifleri olmaksızın tutarlı bir bütünlük oluşturan geleneksel konut gruplaşmaları gibi veriler sağlamaktadır. (Sönmez, 1983)

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma yapılırken arazide gözlemler ve fotoğraflar yardımıyla analizler yapılmıştır. Daha önce Odunpazarı bölgesinde yapılan çalışmalar da irdelenerek günümüzde devamlılığı ve doğruluğu sorgulanmıştır. Ayrıca çalışmanın kapsamını belirlemek için bir sokak seçilmesine karar verilmiş, Şakirler Sokak kapsamında sürdürülebilirlik incelenmiştir.

Odunpazarı Yerleşiminin Sürdürülebilirliği

Odunpazarı yerleşimi, içerisinde barındırdığı kültürel mirasın önemi belirlendiğinden korunması gerekliliği kurullar tarafından belirlenmiştir. Tablo 1'de bölge için önemli kararların alındığı tarihler ve alınan kararlar belirtilmiştir.

Tablo 1.Odunpazarı tarihi yerleşimi için önemli tarihler (Hakyemez, 2016)

1956 (Melahat Topaloğlu ve Bülent Berksan tarafından gelişim planı hazırlanması)	-Şeyh Şehabettin Caddesi açıldı ve Alaeddin Cami karşısında 8 katlı binalar inşa edildi. -Çifteler Caddesi tasarlandı. -Odunpazarı yerleşiminde dar sokaklar dolayısıyla iki kattan fazla yapılaşmaya izin verilmemekteydi.
1981	Odunpazarı koruma sit alanı olarak ilan edildi ve 202 adet ev tescillendi.
1986 (Master Plan)	Tarihi koruma alanı ve sınırlar belirlendi.
1988 (Koruma Geliştirme Planı, Polat Sökmen)	İki grup bina belirlendi. Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası, Taşhan, Belediye Binası, Erler ve Alçık Hamamları hakkında koruma önerildi.

1996	Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kuruldu.
1997 (Koruma Geliştirme Planı, Barlas Planlama)	Binalar üç gruba ayrıldı; 1-Tümüyle tarihi niteliklere sahip olanlar 2-Yoğunluklu olarak tarihi ve özel karaktere sahip olanlar, fakat tümüyle değil 3-Tarihi özelliklerini çoğuyla kaybetmiş olanlar Öneri: finansal destek sağlanma açısından yeni işlevlerin tanımlanması örneğin; pansiyon, sosyal merkez gibi
2011 (Koruma Geliştirme Planı Revizyonu)	-Binalar dönemlerine göre 4 gruba ayrıldı. -Seçilen yollara motorlu taşıt girmesi yasaklandı ve yayalaştırma artırıldı. -Cadde iyileştirmeleri yapıldı. -Beyler Caddesi, Kurşunlu Cami Caddesi, Mücellit Caddesi, Çürükhoca Caddesi, Işıklar Caddesi, Arifbey Caddesi, Cemalciler Caddesi, Kocamüftü Caddesi, Şeyh Şemsettin Caddesi, Pazaroğlu Caddesi turistik ticaret aksları olarak belirlendi.

Birçok sokakta sağlıklılaştırma çalışmaları yapılarak sürdürülebilirlik sağlanmıştır ve korunmaya devam etmektedir. Tadilata ihtiyaç duyulan evler ev sahipleri tarafından da yenilenmektedir.

Odunpazarı yerleşiminin geleneksel sokakları, daha çok yaya kullanımına yönelik özellikler gösterir. Çıkmaz sokaklar, kapı önlerindeki kaldırımlar, sokakların kesişim noktası veya konutların yerleşim biçimlenişine göre oluşan meydan veya meydancıklar, sokakların yayalar tarafından kullanılan sosyalleşme alanlarıdır. Genel sokak örüntüsü içinde yer alan bu noktasal alanlar, özellikle kadınlar ve çocuklar tarafından iletişim ve eylem mekanı olarak kullanılan, sosyal mekan alanlarıdır (Tural, 1996).

Şekil 3. Ayaküstü sohbetler

Odunpazarı'ndaki sokaklar, yaşayanlar tarafından kendilerine aitmiş gibi kullanılır. Bu kullanım kamusal alan olan sokağı, yarı- özel mekana dönüştürür. Her gün yüzlerce turist tarafından ziyaret edilmesine rağmen sokaklarda ev sahiplerinin günlük işlerini hallettiğini ve geleneksel konut dokusundaki işlevlerin devam ettiği görülmektedir.

Şekil 4. Odunpazarı evleri günlük kullanımı

Odunpazarı yerleşimin korunması için her yıl birçok konut restorasyona uğramış neredeyse hepsi tekrar elden geçirilmiştir. Şekil 5’te görüldüğü gibi asırlık tarihi içinde barındıran yerleşimdeki konutlar, zamanla meydana gelen aşınmalardan dolayı restore edilmektedir.

Şekil 5. Bey Konakları öncesi ve sonrası durumu (restorasyonforum.com)

Şekil 6. Odunpazarı yerleşiminden eski bir sokak görünüşü (elitblog.com)

Yerleşimde 1971 yılında, Odunpazarı'nın ortasından geçecek şekilde Şeyh Şahabettin Caddesi açılmıştır. Bu cadde biçimsel olarak dar sokakların tersine, geniş bir ulaşım aksıdır (Olca Uçkan ve Uçkan, 2004). Odunpazarı yerleşiminin kuzey-güney aksında tek bir güzergâh boyunca, doğrusal bir hat oluşturur. Böylece Odunpazarı organik sokaklarından farklılaşır.

Odunpazarı geleneksel sokaklarının yarı-özel mekan özelliği, yerleşimde sonradan açılmış Şeyh Şahabettin Caddesi'nde, bugünkü Kemal Zeytinoğlu Caddesi'nde, görülmez. Bu cadde geniş bir ulaşım aksı olması sebebiyle, yayadan çok araç kullanımına yönelik olan, kamusal bir alandır. Geleneksel sokaklarda görülen yaya sirkülasyon yoğunluğu, bu yol üzerinde yerini araç sirkülasyonuna bırakır. (Şekil 7) Bu kullanımda, civarındaki konutların ticari birimlere dönüşmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca aks üzerindeki konutların nerdeyse hepsi restorasyon çalışmalarıyla ticari ve konaklama birimlerine dönüştürülmüştür.

Şekil 7. Kemal Zeytinoğlu Caddesi

Odunpazarı Yerleşiminin Özellikleri

Odunpazarı yerleşimi, geleneksel sivil mimarlık yerleşkesi olması sebebiyle, sokaklarında geleneksel yerleşimlerde görülen organik sokak örüntüsü hakimdir. Sokaklar 3-4 metreyi geçmeyen genişlikte ve yorulma mesafesini aşmayan uzunlukta biçimsel özelliklere sahiptir.

Sokakların organik biçimselliği ve ölçekleri, konutların zemin biçimlerini ve yapı adalarının mekansal düzenini belirler. Yerleşimde hakim az katlı konut dokusuyla, sokakların yapısal özelliği, sokak ve konutlar arasında bir ölçek bütünlüğü sağlar.

Odunpazarı yerleşiminde konutların cepheleri oldukça yalın, belirli ilkelere sahip, birbiriyle uyumlu, ve saygılı biçimde oluşturulmuştur. Buna karşın şaşırtıcı biçimde zengin biçimsel çeşitlilik ve görsel değerler içermektedir (Baraz, 1999). Fakat ne yazık ki yol yapım çalışmaları Odunpazarı içindeki sokakların görünümünü olumsuz etkilemiş, bu çalışmalar sırasında çıkmaz sokakları oluşturan yapı adaları değiştirilmiş ve bazı mevcut yollar asfalt kaplanarak özgün yapıları bozulmuştur (Olcaç Uçkan ve Uçkan, 2004).

Konutların Mekansal Özellikleri

Odunpazarı yerleşimindeki evlerin genel tasarım özelliklerine bakıldığında, içinde yaşayanların doğaya ve çevreye bağlılıklarını görmek mümkündür. Konut dokusundaki çoğu evin, bahçeli ve avlulu olması bu bağlılığın en önemli göstergelerinden birisidir. Günlük aile yaşamının büyük bölümü bahçelerde geçer. Bu alanların yarı-açık alan olma özelliği görünümde fiziksel olarak çevrelendikleri bahçe duvarları ile belirlenir. Böylece bahçe duvarları, yaşam tarzının bir yansıması olarak dışa karşı mahremiyeti sağlayan, aile yaşamını koruyan ve kapatan sınırlayıcı bir öge olma özelliği kazanır. Konutların bahçe duvarları, sokakların organik biçimine uyum içinde şekillenir. Evlerin servis hacimlerine yer verilen **zemin** katları da bu şekilde uyar ve evin kendi iç yaşamına dönük bir avlu ya da bahçeye açılır. Yaşam alanı olarak kullanılan üst katlar, yaptıkları çıkmalarla, alt kattan farklı olarak sokaktan bağımsız biçimlenir ve zeminde görülen bu organik biçimi düzeltir. Çıkmaların ölçülerini rahat görme, işitme uzaklığı sınırlarını gözetme ve toplumsal uzaklık sınırlarını aşmama gibi bölge insanının yaşamsal özelliğinden kaynaklanan gereksinimler belirler (Tural, 1996; Taneri Yılmaz, 2009).

Özel yaşamın kamusalallaştığı alanlar ise kapı ve kapı önleridir. Kapılar eşikleriyle, varsa merdivenleriyle, bazı evlerde içe doğru çekilmeler şeklinde konumlanışlarıyla geçiş mekanı olmalarına ilaveten, sosyal mekan olma anlamı da kazanır (Tural, 1996; Taneri Yılmaz, 2009). Örneğin kapı önlerinde ayaküstü sohbet edenlere, evcilik oynayan çocuklara çok sık rastlanır.

Restorasyon ve sokak iyileştirme çalışmalarıyla değişim ve dönüşüm geçiren Odunpazarı yerleşiminde, her gün okullardan öğretmenleri eşliğinde yerleşimi gezmeye gelen öğrenciler görmek de mümkündür. Ziyaretçi kitlesi analiz edildiğinde yalnızca turistik amaçla değil kültürel amaçla da ziyaretlerin gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Odunpazarı Yerleşimi Morfolojik Özellikler

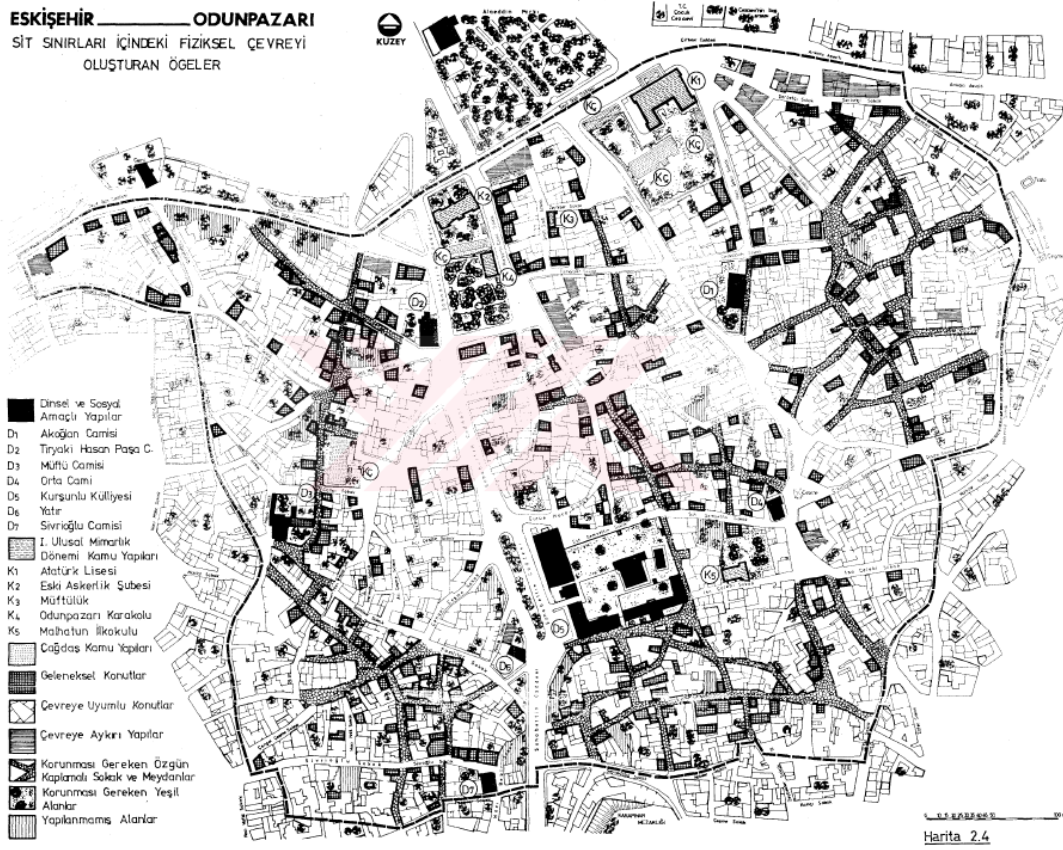
Apak ve arkadaşları bina yükseklikleri, parsel boyutları, yoğunluk, yapı düzeni, sokak dokusu gibi parsel ya da ada bazında yapıya ilişkin özellikleri morfolojik özellikler olarak tanımlamışlardır. (Apak, Ülken ve Ünlü, 2002)

Kentsel morfolojinin ilgi alanı, parsellerde, yapı adalarında, yapılarda ve sokak örtüsünde gerçekleşen ve gözlenebilir olan fiziksel biçimlenmedir (Canter, 1977; Ünver, 2016)

Sokağın derinlemesine algısı için, çıkmaların köşelerine açılan köşe pencereleri bu gereksinimlerin geleneksel Odunpazarı konutlarındaki fiziksel yansımalarıdır. Birbirini kesen iki sokağın kesiştiği köşe parsellerde her iki yöne taşan çıkmalardaki köşe pencereleri, farklı açılardaki sokakları görerek dış mekan algısının sürekliliğini sağlar. Böylece sokak ve manzara ile kurulan ilişki, o konutta yaşayanları evin dışına, sokağı ise evin içine taşır. Pencerelerin konumlanışında komşu evin mahremiyetine saygı da görülür ve hiçbir pencere diğer evlerin pencereleriyle aynı doğrultuda yer almaz. Üst katta kullanılan pencereler, alt kattaki pencerelerin boyutlarından büyük ve daha çok sayıdadır. Bu kullanımda üst katların konut dışı yaşama açılma, alt katların ise mahreme dönük olma özelliği vardır (Acar, 1981).

Morfolojik değişim, bir kentin kendine özgün niteliklerinin güçlenmesini sağlayabileceği gibi, kentsel bağlamın bozulmasına, morfolojik sürekliliklerin zedelenmesine de neden olabilir

(Ünver, 2016). Odunpazarı yerleşiminin morfolojik değişimine bakıldığında, kendine özgün nitelikleri hala koruduğu ve süreklilik sağladığı görülmektedir.

Şekil 8. Odunpazarı yerleşiminde fiziksel çevreyi oluşturan öğeler (Sönmez, 1983)

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmada tüm bu veriler Şakirler Sokak örneğinde irdelenerek analiz edilmiştir. Şekil 9'da sokağın yakın çevresinde doluluk boşluk analizi yapıldığında, görüldüğü gibi dengeli bir doluluk oranı mevcuttur. Konutların bahçeli olması ve bahçe ve hayat mekanlarının kapalı mekanlarla orantılı olması bölgenin niteliğini hala koruduğunu göstermektedir.

Şekil 10'da ise sokağın yakın çevresinde kat analizi yapılmıştır. Bu analize göre, Sönmez'in 1983'te yaptığı çalışmayla karşılaştırıldığında, bölgedeki konutların %95 oranında değişmediği ve kat eklenmediği, yalnızca 2 farklı konuta ek kat çıkıldığı görülmektedir.

Şekil 11'de ise sokağa açılan tüm kapıların konumları ve pencerelerin sokağa bakışları analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda 25 konuttan 18 adedinin direk olarak sokakla ilişkili olduğunu görmek mümkündür. 7 adedine ise girerken önce bahçeden geçilmekte daha sonra konuta girilmektedir. Pencerelerin sayısına bakıldığında ise cephedeki boşlukların orantılı olduğu sonucuna varılır.

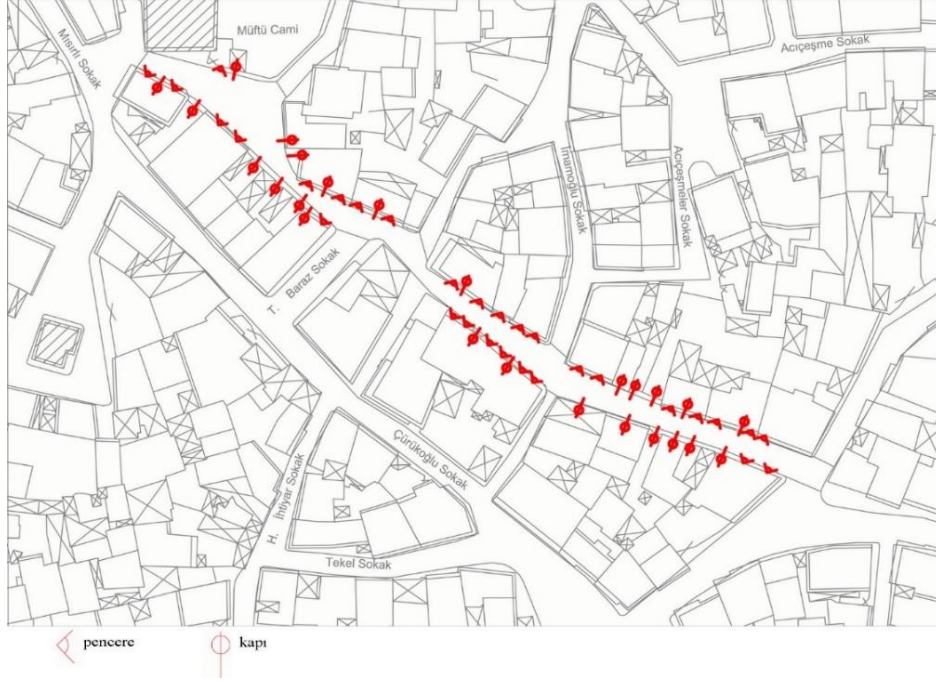
Şekil 12'de ise her bir konutun dış cephelerinin renkleri gösterilmiştir. Bazı konutların yeni boyandığı belirginken bazı konutlar uzun zamandır tadilatından geçmemiş ve olduğu gibi bırakılmıştır. Odunpazarı'nın tümünde konutların renk renk boyandığı görülmektedir.

Şekil 9. Doluluk-boşluk analizi

Şekil 10. Kat analizi

Şekil 11. Sokaktaki kapı-pencere analizi

Şekil 12. Bina renk analizi

Şekil 13. Şakirler Sokak doğu yönünden batı yönüne görünüş

Şekil 14. Şakirler Sokak batı yönünden doğu yönüne görünüş

Şekil 15. Şakirler Sokak

Tablo 2. Şakirler Sokak için konut analizi

Sokaktaki konut sayısı	25
Bahçeden giriş alan konut sayısı	7
Günümüzde kullanılan konut sayısı	17
Günümüzde boş durumda bulunan konut sayısı	8
Harap durumda olan konut sayısı	6

SONUÇ

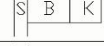
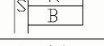

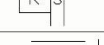
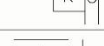
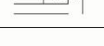
Ana caddenin doğusunda yer alan sokakların aksine batıda yer alan sokaklardaki binalar daha alçak katlı, daha çok korunmuş ve işlevsel olarak konut olarak kullanımı daha yoğun durumdadır. Ticaret aksları, incelenen bölgede yok denecek kadar azdır. Şakirler Sokaktaki tüm geleneksel konutlar hala konut olarak kullanılmaktadır. Birçoğunda hala yaşam sürmekte, birkaçı yazlık ev olarak kullanılmakta, birkaçı ise satılık veya kiralık durumdadır.

Sokak üzerinde yaşam, geleneksel konut mantığında sürdürülmekte, komşuluk ilişkileri oldukça gelişmiş düzeydedir. Gözlemler sonucunda yaşayan ailelerin birbirleriyle sık sık görüştüğü ve bahçelerinde buluşup ortak işlerin yapıldığı, birlikte vakit geçirildiği saptanmıştır.

Şakirler Sokak, kendini turizmin olduğu bölgeden sıyırmış ve sakin bir sokak dokusuna sahiptir. Sokaktan geçen yaya ve araç sayısı oldukça azdır.

Ana aks ve ticari aksların aksine bu sokaklarda geleneksel dokunun ve yaşamın varlığı gözlemlenmektedir ve ticari dönüşüm rol oynamadığından sürdürülebilirliği diğer sokaklara göre daha fazladır. 4buçuk metre genişliğinde olan sokak yaklaşık 135 metre uzunluğundadır. 7 parsel sokağa bakmakta, 5 sokakla da bağlantısı bulunmaktadır. Şakirler Sokak üzerindeki konutların şemalarına bakıldığında çeşitli şemalarda konutlar görülmektedir. (Tablo 3)

Tablo 3. Şakirler Sokak üzerinde yer alan konutların şemaları

Konut tipi	Konut şeması
Doğrudan giriş alan, bahçesi arkada bulunan konut	
Sokaktan bahçeye, bahçeden eve girilen konut	
Bahçesi yanında bulunan konut	
Birden çok girişi olan konut	
Bahçesi bulunmayan doğrudan sokaktan giriş alan konut	
Sokağa sadece cephesi bakan, yan sokaktan giriş alan konut	
Köşe parselde bulunan konut	
K: Konut B: Bahçe S: Sokak	

Eski evlerin tümünün ahşap doğramalı olduğu literatürden görülürken günümüzde çelik ve plastik doğramaların daha yaygın olduğu görülmektedir. Kapı ve penceresi tadilatın geçen konutlar bazı ev sahipleri ahşap görünümlü doğramalarla yeniletirken bazıları beyaz renkli doğramaları tercih etmiştir. Çoğu pencerede demir ferforjeler görmek mümkündür.

Odunpazarı yerleşimi Eskişehir kültür turizminin yükünü büyük oranda taşımaktadır. Ülkemizde geleneksel konut dokusunun işlevsel açıdan değişmediği ve bu kadar büyük bir yerleşimin bulunduğu yerler sınırlı sayıdadır. Bu nedenle sürdürülebilirliği ve korunması oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- Acar İpekoğlu B., (1981). Eskişehir Tarihi Sit Alanı Paşa, Orta, Akcami Mahalleleri Koruma ve Geliştirme Planı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Apak, S., Ülken, G., ve Ünlü, A., (2002). Yeni Bir Toplu Konut Yerleşmesinde 'Güvenlik Duygusunun' Değerlendirilmesi. İTÜ Dergisi, 1(1), 65-72.
- Baraz, N., (1999). Odunpazarı Evleri ve Odunpazarında Yaşam, ETO Yayını.
- Canter, D., (1977). The Psychology of Place, London Architectural Press.
- Sönmez, N., (1983). Eskişehir'de Odunpazarı Tarihi Yerleşiminin Fiziksel Gelişimi ve Geleneksel Konut Dokusunda Dizgisel Çözümler, Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ertin, G., (1994). Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Hakyemez, D., (2016). Changing Identity: Case Of Eskişehir, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 154-155, Ankara.
- Olçay Uçkan, Y., Uçkan E., (2004). Tarihi Kent Dokularının Korunması Ve Geleceğe Taşınmasında Bir Örnek Olarak Eskişehir Odunpazarı Kentsel Siti, I. Uluslararası Düünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunussemre Kampüsü, Eskişehir.
- Ünver, H., (2016). Kentsel Morfolojinin Geleneksel Bir Sokak Dokusunu Şekillendirmesi: Kurşunlu Cami Sokak. Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 4(2016), 127-143.

- Taneri Yılmaz, E., (2009). Eskişehir Kentinin Gelişiminde Belirleyici Rolü Olan Süreçler ve Bu Süreçler İçerisinde Beliren Yerleşkeler. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 37-45, Eskişehir.
- Tatal Osman, (1996). Odunpazarı Eskişehir’de Eski Bir Doku. Ada Kentliyim Dergisi (Yerel Yönetim, Politika, Kültür ve Sanat Dergisi, Sayı: 6, 120-124.
<http://www.restorasyonforum.com/restorasyon-oncesi-sonrasi/eskisehir-odunpazari-bey-konaklari-restorasyon-oncesi-ve-sonrasi-t7787.0.html>
<http://www.elitblog.com/eskisehir-nasil-bir-ye/>